

Osmanlı'da Emekli Olmak: Selanik'te Devlet Memurlarının Tekâüdlüğü (1880-1912)

Uğur Avcı¹

ÖZET

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin en modern ve kozmopolit şehirlerinden olan Selanik'teki memurların tekâüd kayıtlarını inceleyerek, şehrin bürokratik yapısındaki Müslim-Gayrimüslim dengesini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Selanik'in zengin nüfus popülasyonuna rağmen, tekâüd defterlerindeki kayıtların büyük oranda Müslüman memurlara ait olması oldukça dikkat çekicidir. Bu durumdan yola çıkarak, Osmanlı bürokrasisinde "emek karşılığında devletin vefası" ilkesinin ne ölçüde uygulandığını, II. Abdülhamid Dönemi'nin sosyal devlet anlayışının Selanik'teki memuriyet sistemine nasıl yansıdığını; 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Selanik'teki tekâüd sisteminin işleyişi, meslekî dağılım, en yüksek ve en düşük rütbeli memurlar ve bunlar arasındaki maaş farkları, memuriyete giriş yaşı ve çalışma yılları arasındaki korelasyon analiz edilecektir. Ayrıca tekâüd kayıtlarındaki Müslüman memurların fazlalığından hareketle Selanik'teki Gayrimüslim memurların oranlarının tespit edilmesi hedeflenmektedir. Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilen Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun Sicilleri Tekâüd Defterleri kataloğundaki dört cilt defter ile Şûrâ-yı Devlet Evrakı'na ait sicil belgeleri ve Selanik Vilayet Salnâmeleri gibi birincil kaynaklardan elde edilen nicel ve nitel bilgiler veri analizi ile karma yöntem araştırma yaklaşımıyla analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bürokrasi, Emeklilik, Tekâüd Sistemi, Sosyal Güvenlik, Selanik..

Retirement in the Ottoman State: The Retirement of Civil Servants in Salonica (1880-1912)

ABSTRACT

This study aims to examine the retirement (tekâüd) registers of civil servants in Salonica, one of the most modern and cosmopolitan cities of the Ottoman Empire, to reveal the Muslim and non-Muslim balance within its bureaucratic structure. Despite Salonica's rich and diverse population, it is particularly striking that the majority of entries in the retirement registers pertain to Muslim officials. Based on this observation, the study evaluates the implementation of the Ottoman principle of "state fidelity in return for service" and the reflection of the Abdulhamid II era's social welfare approach withing Salonica's civil service system. It analyzes the functioning of Salonica retirement system during the late 19th and early 20th centuries, including occupational distribution,

¹ Dr., uguravc@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6945-134X.

(Makale Gönderim Tarihi: 03.07.2025 / Yayın Tarihi: 27.03.2026)

Doi Numarası: [10.18026/cbayarsos.1733599](https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1733599)

Makale Türü: Araştırma Makalesi

disparities between the highest and lowest-ranking officials, salary differences, age of entry into civil service, and correlations with years of service. Additionally, the study seeks to determine the proportion of non-Muslim officials in the city, inferred from the records predominance of Muslim retirees. The research draws on quantitative and qualitative primary source data, including four volumes from the *Bab-ı Asaflı Divan-ı Hümayun Sicilleri Tekâüd Registers Catalogue* preserved in the Ottoman Archives of the Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of State Archives, personnel records from the Council of State (Şûrâ-yı Devlet), and Salonica Provincial Yearbooks (*Salnâmes*). Employing a mixed-methods research design, these data undergo detailed analytical evaluation.

Keywords: *Bureaucracy, Retirement, Retirement System, Social Security, Salonica.*

1. GİRİŞ

Emeklilik, bireylerin yalnızca çalışma hayatının sona ermesi anlamına gelmez. Kişilerin yaşlılık veya hastalık gibi beklenmedik olaylar sonrasında ekonomik olarak rahat bir hayat sürmesini sağlamaktadır. Bu açıdan bireyden çok toplumu etkileyen bir sosyal güvenlik mekanizmasıdır. Osmanlı Devleti'nde bu mekanizmanın izleri 15. yüzyılda bulunmaktadır.²

Osmanlı Devleti'nde "Tekâüd Sistemi" olarak adlandırılan emeklilik müessesesi büyük oranda yaşlılık ve hastalık neticesiyle gerçekleşiyordu. Seyfiye, İlmiye ve Kalemîye sınıfında görev yapan kimseler yaşlandıkları veya bir mâlûliyetleri oluştuğunda belirli bir maaş karşılığında emekli ediliyordu. Böylelikle 15. yüzyıldan itibaren tekâüd sistemi malî bir anlam kazanmıştır (İpşirli, 2011, s. 340).

Osmanlı Devleti'ndeki tekâüd sistemini Tanzimat öncesi ve sonrası olarak iki döneme ayırabiliriz. Tanzimat öncesinde ilk bilgiler Fatih Kanunnâmesi'nde bulunmaktadır (İpşirli, 2011, s. 340). Kanunnâmede veziriazama senede 150 bin, beylerbeyine 100 bin, başdefterdara 90 bin, maldefterdarlarına 80 bin ve sancak beylerine ise 60 bin akçe tekâüd bağlanacağı belirtilmiştir (Fatih Sultan Mehmed, 2003, s. 20). Bu maddeler, tekâüd sisteminin nasıl işleyeceğine yönelik ilk kanun maddeleridir. Tekâüd sisteminin uygulanması konusunda oldukça dikkatli davranılması gerektiğini vurgulayan Lütfi Paşa, "beylerbeyilerin günlük 150'şer, kazaskerlerin 120'şer, İstanbul kadısının 100'er, Edirne ve Bursa kadılarının 90'ar, diğer başşehir kadılarının 80'er, vezirlerin 200'er, sancak beylerinin 70'er akça emeklilik tahsisatının" olduğunu aktarmıştır (Kütükoğlu, 1991, s. 37-38).

Emekliliğe ayrılan herkes istediği yerde hayatına devam edemiyordu. Özellikle Saray ve yakın çevresinden bir kişinin tekâüdüğü durumunda İstanbul'dan çok fazla uzaklaşmasına izin verilmiyor, ancak Bursa, Gelibolu ve Tekirdağ gibi başkente yakın çevrelerde emekli

² Osmanlı Devleti'nde emeklilik ve sosyal güvenlik sisteminin tarihsel süreci hakkında detaylı bilgi için bkz: (Martal, 1999, ss. 1691-1700).

hayatlarını yaşayabiliyorlardı. Yine bu kişilere rütbeleri oranında gümrüklerden “tekâüd ulufesi” adı altında maaş bağlanmıştı (Pakalın, 1993, 3, s. 441).

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte memur maaşları düzenli ve sistemli bir hale getirilmiştir. Böylelikle memurların çeşitli yollarla “harç” adı altında rüşvet almalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır (Findley, 2014, s. 227). Maaşların düzenlenmesinin bir ayağını da tekâüdler oluşturmaktadır. Kişilerin emeklilikte alacakları veya vefatları durumunda arkalarında kalan dul ve yetimlerine bağlanacak maaşlar belirli bir nizam altına alınmıştı. Bu doğrultuda 1864 yılında ordu mensupları için bir nizamnâme yayımlanmış, 16 Ocak 1865 tarihinde ise “Tekâüdlük Kanunu” adıyla emeklilik kanunu çıkarılmıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti'nde ilk defa emekliliği düzenleyen kurumlar oluşmaya başlamış ve 1866 yılında ilk tekâüd sandığı askerler için kurulmuştur.³ 1880 yılına kadar gerek ordu gerekse sivil bürokrasi için çeşitli kanun layihaları hazırlanarak emeklilik sistemleri düzenlenmeye çalışılmıştır. 1881 yılında ise yapılan düzenlemeler sonucunda “Memurin-i Mülkiye Terakki ve Tekâüd Kararnâmesi” oluşturulmuş (Martal, 2008, ss. 425-428; Findley, 2014, s. 26) ve ardından Kanun-ı Esasi'nin 39. maddesine⁴ dayanarak 4 Eylül 1881 tarihinde Mülkiye Tekâüd Sandığı kurulmuştur.⁵

İlmiye sınıfına mensup memurlar da 13 yıl boyunca Mülkiye Tekâüd Sandığı'na bağlı kalmışlardı. Ancak 1894 yılında yeni bir sandık kurulması gündeme gelmiştir. 1874 yılında İlmiye sınıfından olan memurların vefatlarının ardından ailelerine maaş bağlama işleriyle ilgilenmek amacıyla kurulan Eytam ve Eramil-i İlmiye İaşе Sandığı, bu tarihte yeniden düzenlenerek İlmiye Tekaüd Sandığı oluşturulmuştur.⁶

Osmanlı Devleti'nin emeklilik sisteminin bu parçalı ve kurumsal arayışlarla dolu süreci, II. Abdülhamid Döneminde merkezîyetçi bir yapıya bürünerek modern bir kimlik kazanmıştır. Bu dönemde tekâüd sandıklarının kurulması ve emeklilik işlemlerinin belirli bir kararnâmeye bağlanması, sadece bürokratik bir düzenleme değil, aynı zamanda padişahın toplumsal meşruiyetini pekiştiren “sosyal devlet” hamlelerinin bir parçasıdır. Nitekim II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı merkezli idaresini toplumla kurduğu “simgesel diyaloglar” üzerine inşa etmiştir. Darülhayr-ı Âli'den (Kapıcı, 2012, s. 51);⁷ Hamidiye Etfal Hastanesi'ne, Darülaceze'den Darüşşafaka'ya kadar uzanan geniş yardım ağı;⁸ devletin en zor durumdaki tebaasına uzanan “koruyucu eli”ni somutlaştırmıştır. Bu “koruma” iradesi, devletin sürekliliğini sağlayan memurlar için de geçerli kılınmış; memuriyet bir “lütuf”

³ Ordu mensupları için oluşturulan Askerî Tekâüd Sandığı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Özger, 2011).

⁴ “Bilcümle memurin nizamden tayin olacak şerait üzere ehl ve müstahak oldukları memuriyetlere intihab olunacaktır ve bu vechile intihab olunan memurlar kanunen mucib-i azl hareketi tahakkuk etmedikçe veya kendisi istifa etmedikçe veyahud devletçe bir sebab-i zaruri görülmedikçe azl ve tebdil olunamaz ve hüsn-i hareket ve istikamet ashabından olanlar ve devletçe bir sebab-i zaruriye mebni infisal edenler nizam-ı mahsusunda tayin olunacağı vechle terakkiyata ve tekâüd ve mazuliyet maaşlarına nail olacaklardır.” (Kanun-ı Esasi, 1299: s. 8).

⁵ Mülkiye Tekaüd Sandığı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Manav, 2017).

⁶ İlmiye Tekaüd Sandığı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Doğan, 2013).

⁷ Kapıcı'nın doktora tezi daha sonra kitap olarak basılmıştır: (Kapıcı, 2019).

⁸ II. Abdülhamid'in sosyal yardım politikaları hakkında detaylı bilgi için bkz: (Karataş Özbayrak, 2011).

olmaktan çıkarılarak hukukî bir güvenceyi ifade eden “hizmet hakkı” (Martal, 1999, s. 1691) statüsüne yükselmiştir.

Osmanlı idaresindeki bu dönüşüm, Pierson’un “sosyal devletin doğuşu” olarak nitelediği 1880-1914 yılları arasındaki küresel gelişmelerle çarpıcı bir eş zamanlılık sergilemektedir (2006, pp. 110-114). Dünyadaki gelişmeleri yakından takip eden II. Abdülhamid, 1881 tarihli Memurin-i Mülkiye Terakki ve Tekâüd Kararnâmesi ile mülkî memuriyetin sınırlarını çizmiş ve emeklilik haklarını rasyonel bir nizamnâmeyle bağlamıştır.⁹ Cinsiyet ayrımı gözetmeksizin devlet hizmetindeki bireylere sosyal güvence tanıyan bu kararnâme,¹⁰ modern devlet aygıtının toplumsal hayattaki görünürlüğünü pekiştiren bir “modern siyaset belkemiği” (Özbek, 2002, s. 19) işlevi görmüştür.

Bu çalışma, imparatorluğun sosyo-ekonomik açıdan en müstesna ve kozmopolit merkezlerinden biri olan Selanik şehri örneğinde, bahsi geçen emeklilik sisteminin sahadaki karşılığını analiz etmektedir. Şehrin çok kültürlü yapısına rağmen, incelenen tekâüd kayıtlarının büyük bir çoğunluğunun Müslüman memurlardan oluşması; demografik zenginlik ile bürokratik temsil arasındaki dengenin mahiyetini sorgulamayı gerekli kılmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Selanik’te görev yapan Müslim-Gayrimüslim memur dengesinin genel görünümü ve hangi meslek gruplarının emeklilik sistemine daha yoğun yansıdığı, araştırmanın temel odak noktalarını oluşturmaktadır. Söz konusu tüm sorular arşiv belgeleri ve resmî yayımlardan elde edilen bilgiler ışığında, literatürdeki araştırma-inceleme eserler de sürece dahil edilerek yanıtlanmaya çalışılacaktır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti’nin en modern ve kozmopolit şehirlerinden biri olan Selanik’te görev yapan memurların tekâüd (emeklilik) süreçlerini ve bürokratik profillerini incelemektedir. Araştırmanın temel hipotezi; II. Abdülhamid Dönemi sosyal devlet anlayışının bir tezahürü olarak emeklilik mevzuatının, Selanik örneğinde ne derece rasyonel ve sistematik bir karşılık bulduğunu, memuriyetin istatistiksel görünümü ve uygulama pratikleri üzerinden ortaya koymaktır.

Çalışma, nitel arşiv verilerinin nicel analiz teknikleriyle desteklendiği bir yapıya sahiptir. Veri toplama sürecinde, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

⁹ Bu dönemde pek çok nizamnâme ve talimatlar çıkarılarak memuriyet daha düzenli hale getirilmiştir. Bazıları için bkz: (Rüsümât memurlarının tekâüd nizamnâmesi, 1299, ss. 430-438; Memurin-i Mülkiye tekâüd kararnâmesinden istisna olunan rüsümât kantarcılarıyla muhafaza kayıkçıların tekâüdüne dair hususi talimat, 1937, ss. 237-245; Aşâr ve ağnâm emaneti memurlarının vezâîfi hakkında talimat, 1299, ss. 755-773; Telgraf memurlarının vezâif-i memuriyet ve derecat-ı hizmetlerine dair nizamnâme, 1290, ss. 363-367; Telgraf ve posta memurin-i umûmiyesinin tekâüd nizamnâmesi, 1293, ss. 554-561; Telgraf memurlarının vezâifine dair nizamnâme, 1290, ss. 363-367; Defterdâr ve bi’l-cümle mal memurlarının vezâifine dair kaleme alınan talimat, 1293, ss. 271-276; “Düyûn-ı Umûmiyye-i Osmaniye Varidat-ı Mahsusa İdaresi Memurin Nizamnâmesi”, Keskinlik, 2002, s. 69). Düyûn-ı Umûmiyye Nizamnâmesi hakkında yapılan detaylı inceleme için bkz: (Dağ, 2024, ss. 493-559).

¹⁰ Osmanlı Devleti’nde kadınların memuriyette istihdam süreçleri ve tekâüdüğü hakkında detaylı bilgi için bkz: (Özger, 2024, ss. 179-200; Manav, 2019, ss. 1-32; Özger, 2012, ss. 419-447).

Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilen Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun Sicilleri Tekâüd Defterleri kataloğundaki dört ciltlik seride (BOA, A. {DVNSTEKAd..., 1-4) yer alan toplam 10.146 memur kaydı tek tek incelenmiştir. Bu veri havuzu içerisinde Selanik'te görev yaptığı tespit edilen 97 memura ait tekâüd beratı ile Şûrâ-yı Devlet Evrakı içerisinde 225 memur kaydı filtrelenerek araştırma kapsamına alınmıştır. Ayrıca Selanik Vilayet Salnâmeleri ve Düstûr'dan elde edilen bilgiler, verilerin karşılaştırmalı analizi ve doğrulanması amacıyla kullanılarak çalışmanın güvenilirliği sağlanmıştır. Araştırma, coğrafi olarak Selanik, tematik olarak ise sivil bürokrasi ve emeklilik hukuku ile sınırlandırılmıştır.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada, tarihsel verilerin çözümlenmesi ve anlamlandırılmasında Karma Yöntem Araştırması (Mixed Methods Research) yaklaşımı benimsenmiştir. Bu modelin tercih edilme gerekçesi, Selanik'teki memuriyet dengesi, meslek gruplarının dağılımı, yaş-hizmet süresi korelasyonu gibi istatistiksel soruların ancak nicel verilerle; bu verilerin arasındaki sosyo-politik nedenlerin ise nitel analizle açıklanabilmesidir.

Arşiv taraması neticesinde elde edilen ham bilgiler, dijital beşerî bilimler yöntemleri kullanılarak şu aşamalardan geçirilmiştir:

- a. Tekâüd Defterleri ve Şûrâ-yı Devlet Evrakı'ndan elde edilen bilgiler 12 farklı katalogda yer alan bilgilerle desteklenerek, Düstûr'daki mevzuat hükümleri; belgelerin çevirisi, tasnifi ve değişkenlerine (maaş, yaş, hizmet süresi vb.) göre ayrılması suretiyle sistematik hale getirilmiştir.
- b. Toplanan verilerin analizi, istatistiksel hesaplamaları ve görselleştirme işlemleri için Microsoft Excel ve Google Colab üzerinden Python kütüphanelerinden yararlanılmıştır. Bu araçlar vasıtasıyla oluşturulan grafikler ve korelasyon hesaplamaları, memuriyet sistemindeki eğilimlerin objektif bir şekilde ortaya konulmasını sağlamıştır.
- c. Belgelerdeki içerik, tarihsel bağlam ve dönemin idarî yapısı göz önünde bulundurularak "karşılaştırmalı tarih yazımı" ilkeleriyle yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, 1881 tarihli Memurin-i Mülkiye Terakki ve Tekâüd Kararnâmesi'nin çizdiği yasal çerçeve ile Selanik özelinde tespit edilen arşiv verileri mukayeseli bir biçimde sunulmaktadır. Analizler, memurların demografik yapıları, meslekî dağılımları, hizmet süreleri ve emeklilik sonrasındaki malî durumlarını kapsayan veri setinin istatistiksel dökümünü içermektedir.

3.1. Tekâüd Mevzuatı ve Uygulama Esasları

Osmanlı Devleti'nde sivil bürokrasinin, özellikle mülkî memuriyetin daha düzenli ve sistemli hale getirilmesi amacıyla yayımlanan 1881 tarihli Memurin-i Mülkiye Terakki ve

Tekâüd Kararnâmesi, bu çalışma açısından oldukça önemlidir. Çünkü çalışma boyunca kullanılan bütün tekâüd kayıtları, bu kararnâmenin maddelerine göre gerçekleştirilmiştir.

Memurin-i Mülkiye Terakki ve Tekâüd Kararnâmesi'nin 21. maddesine göre memuriyete başlama yaşı 20 olarak belirlenmiştir. Bu yaştan önce memuriyete başlayan kişilerin ise aldıkları maaş ve çalıştıkları yıllar tekâüd için hesaplamaya dahil edilmeyecekti. Ayrıca "devlet mekteplerinde tahsil-i ulum için geçirilen zaman" da tekâüd süresine dahil edilmeyecektir (Düstûr, 1299, s. 778). Aynı zamanda kişiler, 20 yaşına kadar buldukları görevin maaşını tam olarak alamayacaktır (Düstûr, 1299, s. 774). Bu yüzden memurların sicil evrakı oluşturulurken "hizmet-i devlete kaç yaşında girdiği" özellikle belirtiliyordu. Mesela İsmail Hakkı Efendi'nin kaydında "tevellüdatına nazaran" 14 yaşında göreve başladığı yazılmıştır. Fakat tekâüd için 20 yaşından itibaren çalıştığı yıllar göz önünde bulundurulduğu için aradaki altı yıl "müddet-i hizmet zımında zam olunan" açıklamasıyla ayrıca vurgulanmıştır (BOA, ŞD., 1063/21).

Aynı kararnâmenin 22, 23, 53 ve 57. maddelerinde memurların tekâüd süreçlerinde neler yapmaları gerektiği açıklanmıştır. Memur, İstanbul'da görev yapıyorsa hazırlayacağı dilekçesini bağlı bulunduğu nezarete, taşrada ise bağlı bulunduğu vilayet valisine göndermesi gerekiyordu. Kişinin "tercüme-i hal"i, verdiği dilekçe sonrasında hangi tarihte ve kaç yaşında göreve başladığı, ne kadar maaş aldığı, memuriyet süresince hangi görevleri ne kadar süreyle yaptığı ve her bir görevinde ne kadar maaş aldığı, görevinden ayrılmış ise hangi sebeple ayrıldığı ve ne kadar süre "mâzul" kaldığı; bir ceza ile mahkum olup olmadığı; emekliliğini istediği gün, görevde veya "mâzul" olup olmadığı, "mâlûliyet" sebebiyle tekâüdünü istemişse ne zaman mâlûl olmuş olduğu gibi pek çok sorunun cevabı incelendikten sonra hazırlanan mazbata nezaretlerden veya vilayetlerden Tekâüd Sandığı Nezaretine gönderilmektedir.¹¹ Kişi için belirlenen tekâüd maaşının mevzuata uygun olup olmadığı Nezaret tarafından tekrar incelenerek Tekâüd İdaresi Cemiyeti'ne havale edilecektir. Ayrıca 23. maddede açıkça belirtildiği gibi eğer bir memur tekâüdünü talep etmemişse veya görevini yerine getiremeyecek derecede hasta olmamışsa "tekâüd olamaz"dı (Düstûr, 1299, s. 779, 786, 787).

Kararnâmenin 54 ve 58. maddelerinde memurun emekli olabilmesi için bir heyet tarafından yapılan inceleme sonucunda hazırlanan mazbatanın Şûrâ-yı Devlet tarafından da incelenip onaylanacağı belirtilmiştir. Şûrâ-yı Devlet'in onayı sonrasında Sadâret'e takdim edilecek ve "irâde" ile atanmış olanların tekâüd maaşları "irâde-i seniyye" ile, irâdesiz atanmaların ise "buyruldu-yı âlî" ile tahsis edileceği vurgulanmıştır. Gerekli incelemeler ve yazışmaların ardından emekliliğe başvuran kişiye emekliliğini ve maaş miktarını belirten

¹¹ Bazı zamanlarda tekâüde başvuran kişiler için hazırlanan tercüme-i hal eksik ya da hatalı olabiliyordu. Bu gibi durumlarda evrakın tekrar hazırlanması talep ediliyordu. Bundan dolayı hem inceleme süresi uzuyor hem de kişinin tekaüdü gecikiyordu. Nikodim Nahiyesi Müdürlüğü'nden ayrılmış olan Mehmed Esad Efendi için tam olarak bu durum yaşanmıştır. Esad Efendi'nin tercüme-i hal'i eksik hazırlanmış ve eski memuriyetleri yazılmamıştır. Bu yüzden Selanik Vilayeti'ne yazılan bir yazı ile bu tercüme-i hal'in baştan hazırlanması istenmiştir (BOA, DH.MKT., 1476/73).

bir berat verilecektir. Kişi bu berat ile İstanbul'da ise Tekâüd Sandığı'ndan, taşrada ise mahalli Mal Sandıkları'ndan tekâüd maaşını alabilecektir (Düstür, 1299, s. 786, 787).

Selanik'te Düyûn-ı Umûmiye Nâzırı olarak görev yapan Mehmed Asım Efendi'nin tekâüd beratı şu şekildedir:

Me'murin-i Mülkiye Kararnâmesi ahkâmına tevfikân Mülkiye Tekâüd Sandığı Heyet-i Umumiyesinden ve Şûrâ-yı Devletimizden tanzim olunan mazâbıt mucibince hakk-ı tekâüde istihkakı tebeyyün eden ricâl-i Devlet-i Âliyyeden Selanik Düyûn-ı Umûmiye Nâzırı iftihâr Mehmed Asım Efendi dâme ulüvvuhüya nizâmen muayyen olan tarihten itibaren Tekâüd Sandığından şehri iki bin sekiz yüz doksan sekiz gurus maaş tahsisi müteallik olan irâde-i aliyyem iktizasından olunmağla maaş-ı mezkûr mâh-be-mâh tesviye olunmak üzere işbu berât-ı hümayûnum isdâr olundu

23 Cemaziye'l-evvel sene [1]319 (BOA, A. {DVNSTEKAd..., 2, s. 126).

Osmanlı Devleti'nde memurlar ya "müddet-i hizmet" ile azamî çalışma süresini tamamlayarak ya da bir "mâlûliyet"leri durumunda emekli olabiliyorlardı. Memurin Kararnâmesinde belirtildiği üzere kişinin devlete 30 sene hizmet etmesi beklenmektedir. Bu süreyi esas alarak emekli olmak isteyen kişilerin izleyecekleri süreç ve maaşlarının hesaplanması Kararnâmenin 26. maddesinde detaylı olarak belirtilmiştir. Memurun öncelikle bir emeklilik dilekçesi vermesi gerekiyordu. Dilekçesinin vermesinin ardından son görev yaptığı memuriyetten geriye doğru on senelik maaşı toplanıp, elde edilen toplam maaşın "âşarının" yani onda birinin 1/12'sinin %50'si kişiye tekâüd maaşı olarak bağlanacaktır. Burada Düyûn-ı Umûmiye Başkâtibi Ali Rıza Efendi'nin sicilini örnek olarak kullanmak, maddenin daha rahat anlaşılmasını sağlayacaktır. 30 yıl devlete hizmet eden Ali Rıza Efendi'nin geriye doğru 10 yıllık maaşının toplamı 84.000 kuruştur. Toplam maaşın "âşarı" 8400 kuruş, onun da 1/12'si 700 kuruşa denk gelmektedir. 700 kuruşun %50'si olan 350 kuruş "tahsise lazım gelen" tekâüd maaşı olarak Ali Rıza Efendi'ye bağlanmıştır (BOA, ŞD., 1032/46). Memur 30 seneden fazla hizmet etmişse, fazladan geçirdiği her yıl için aldığı maaşın, 30 senede ne kadar olacağı hesaplanarak 1/30'u emekli maaşına ilave edilecektir. Şayet kişi 45 sene görev yapmışsa, normal tekâüd maaşı hesaplama işlemleri uygulanıp, son noktada çıkan miktarın %75'i kendisine emekli maaşı olarak bağlanacaktır (Düstür, 1299, ss. 779-780). 47 yıl görev yapan Selanik Defter-i Hâkanî Memuru İbrahim Şevki Efendi'nin sicilinde bu madde detaylarıyla izlenebilmektedir. İbrahim Şevki Efendi'nin geriye doğru 10 yıllık maaşının toplamı 100.000 kuruş yapıyor, bunun âşarı 12.000 kuruştur. Âşarın 1/12'si 1000 kuruş olarak hesaplanmış ve bunun %75'i olan 750 kuruş İbrahim Şevki Efendi'ye tekâüd maaşı olarak bağlanmıştır (BOA, ŞD., 941/50).

Kararnâmede bir de memuriyet sınırı bulunmaktadır. 26. maddenin devamında, Osmanlı yöneticilerinin, devlet memurlarının 45 yıldan daha uzun süre görev yapmalarını istemediği anlaşılmaktadır. Nasıl ki 20 yaşından önce memuriyete başlamış kişilerin görev süreleri emeklilikleri için hesaplanmıyorsa, 45 yıldan fazla çalışan kişilerin de görev süreleri sayılmıyordu (Düstür, 1299, s. 780). 48 yıl görev yapan Kapı Kethüdası Raşid Efendi de

(BOA, ŞD., 927/88), 47 yıl görev yapan Defter-i Hâkanî Memuru İbrahim Şevki Efendi de (BOA, ŞD., 941/50) ve hatta 46 yıl görev Selanik Valisi Hacı Hasan Refik Paşa da (BOA, ŞD., 1025/4) tekâüdlerini 45 yıl görev yapmış gibi değerlendirilmiş ve maaşları da ona göre hesaplanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde bir diğer emekli maaşı da "mâlûliyet" gerekçesiyle veriliyordu. Kararnâmenin 30. maddesinde açıklandığı üzere bir memur her ne çeşit hastalığı olursa olsun, işini yapamayacak duruma gelmiş ise çalıştığı süreye bakılmaksızın son aldığı maaşın yarısı kendisine tekâüd maaşı olarak bağlanacaktır. "Mâlûliyet" sebebiyle dilekçe veren memur eğer İstanbul'daysa Tıbbiye Nezareti'nden, taşrada ise mahallî İdare Meclisi'nin tasdiki ve "memleket tabibleri tarafından verilmiş bir şehadetnâme ile" Mekteb-i Tıbbiye tarafından "muvaffak-ı fenn" olduğunun tasdik edilmesi gerekiyordu (Düstür, 1299, ss. 780-781).

55 yaşında memuriyete giren Bayram Ağa, 21 sene devlet hizmetinde bulunmuştur. Son görev yeri olan Selanik Rüsûmatı'nda kolcu iken 18 Ocak 1882 yılında hastalığından dolayı emekliliğini istemiştir. 76 yaşında olan Bayram Ağa "iltihab-ı kasabâta" (kronik bronşit) hastalığından mustarıpti. Gerekli sağlık taramalarının yapılması sonrasında Tıbbiye Nezareti'nin raporuyla 19 Nisan 1884 tarihinde, son aldığı maaşın yarısı olan 60 kuruş maaşla emekli edilmişti (BOA, ŞD., 862/10). Bayram Ağa'nın dilekçeyi verdiği tarih ile tekâüdünün onaylanması arasında iki yıl bulunmaktadır. Kararnâmede belirtilen sürecin aslında çok da kısa sürmediğini, Bayram Ağa örneğinde mâlûliyetin bulunması durumunda dahi emekliliğin onaylanması iki yıla kadar uzayabildiği görülmektedir.

Mehmed Nuri Efendi'nin "mâlûliyet" sebebiyle emeklilik başvurusu daha kısa sürmüştür. Selanik Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi Reis-i Evveli olan Mehmed Nuri Efendi, "sekte-i dimâğiyye" (beyin kanaması) sonucunda "sağ kolu hareketsiz kalmış" yani felç geçirmiştir. 14 Mayıs 1883 tarihinde emeklilik dilekçesi vermişse de 24 Ağustos tarihine kadar çalışmaya devam etmek zorunda kalmıştır. Gerekli incelemelerin ve muayenelerin yapılması ve Tıbbiye Nezareti'nden raporun çıkması bir yıla yakın bir süre almıştır. 28 yıl devlete hizmet etmiş olan Mehmed Nuri Efendi, 30 Temmuz 1884 yılında 14 mührün bulunduğu belge ile emekli edilmiş ve kendisine son aldığı maaşın yarısı olan 1750 kuruş tekâüd maaşı olarak tahsis edilmiştir (BOA, ŞD., 864/7).

Kararnâmede açık bir şekilde mâlûlen emekli olan kişilere son aldıkları maaşın yarısı verileceği yazsa da pratikte bunun tam olarak uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Selanik'te mâlûlen emekli olan memurların büyük çoğunluğuna son maaşlarının üçte biri tekâüd maaşı olarak bağlanmıştır. Mesela Papasköprüsü Gümrüğü'nde kolcu olarak görev yapan Mehmed Salih Ağa, "başkasının yardımına muhtaç" hale gelmesinden dolayı mâlûliyet gerekçesiyle emekliliğini istemiştir. Nisan 1892 yılında sadece altı yıllık memuriyet geçmişi bulunan Mehmed Salih Ağa'ya son aldığı maaşın 1/4'ü olan 62 kuruş tekâüd maaşı bağlanmıştır (BOA, ŞD., 926/59).

Mehmed Salih Ağa'ya altı yıl gibi çok kısa bir süre devlet hizmetinde çalıştığı için son aldığı maaşın yarısı değil de 1/4'ünün kendisine verildiği düşünülebilir. Benzer durum

Bogos Efendi'nin de başına gelmiştir. Selanik Rûsûmat Müdüriyeti Birinci İstimatoru iken geçirdiği bir rahatsızlık sonucunda “bedenen başkasının yardımına muhtaç” kalmış ve emekli edilmiştir. Son aldığı maaşın 1/3'ü olan 500 kuruş kendisine tekâüd maaşı olarak bağlanmıştır (BOA, ŞD., 928/49).

Memurların “mâlûliyet” sebebiyle emekli olmaları ve başkasının yardımına muhtaç duruma gelmeleri, emekli maaşını kimin alacağı sorununu da ortaya çıkarmaktadır. Sonuçta başkasının yardımına muhtaç yaşayan bir kişi gidip kendi emekli maaşını alamazdı. Bu yüzden oluşabilecek olası sorunların önüne geçilmesi için kararnâmenin 35. maddesinde tekâüd maaşının kişinin zevcesine veya validesine verileceği vurgulanmıştır (Düstür, 1299, s. 786).

Kişilerin tekâüd başvuruları bazı zamanlarda beklemedikleri şekilde sonuçlanabiliyordu. Abdi Ağa'nın başından geçenler bu durumun en net örneklerinden birisidir. Selanik Hapishanesi'nde gardiyan olarak görev yapan Abdi Ağa, yaşadığı hastalık nedeniyle Tekâüd Sandığı'na başvurmuş ve “mâlûliyet” gerekçesiyle emekliliğini istemiştir. Abdi Ağa, kendisine bağlanacak emekli maaşının miktarını beklerken gardiyanlık mesleğinin memuriyetten sayılmadığını öğrenmiştir. Tekâüd Sandığı'ndan gelen cevapta gardiyanlığın “memuriyetten sayılmaması” nedeniyle kendisine emekli maaşı bağlanmayacaktır (BOA, DH.MKT., 1945/40).¹²

Asitaneli Yorgaki Efendi'nin başından geçenler de bir başka örnektir. Yorgaki Efendi, Selanik Vilayeti'nde polis komiseri olarak görev yapıyordu. Emekli olmak için dilekçe vermiş ve yapılacak incelemelerin tamamlanmasını beklemeye başlamıştı. Fakat kendisinin okuma-yazma bilmemesi nedeniyle inceleme süresince bu durum gerekçe gösterilerek açığa alınmıştı. Yine de “müshkül duruma düşmemesi için” kendisine yarım maaş bağlanmıştı (BOA, TFR.I.SL., 219/21818). Gerekli araştırmaların yapılıp, tekâüd sürecinin tamamlanmasının ardından ise Yorgaki Efendi 166 kuruş tekâüd maaşı ile emekli edilmiştir (BOA, ŞD., 1095/44).

3.2. Selanik Memuriyetinin İstatistiksel Görünümü

Selanik, kozmopolit bir yapıya sahipti. Şehir, özellikle 18 ve 19. yüzyıllarda önemli miktarda Yahudi, Rum ve Türk nüfusunun bir arada yaşadığı zengin bir insan popülasyonuna sahipti (Kiel, 2009, ss. 355-356).¹³ Bu açıdan Osmanlı için belki de “en enteresan, en girift, en renkli” şehri olan Selanik, Devlet için bir nevi politik arena olmuştur (Dursun, 2013, s. 18, 72).

¹² 1876 tarihinde Düstür'da yayımlanan gardiyan talimatında vazifelerinden kıyafetlerine kadar her detay verilmesine rağmen emekliliklerinden bahsedilmemektedir (Hapishaneler gardiyanları için talimattır, 1293, ss. 220-222). Osmanlı Devleti'nde gardiyanlık mesleği hakkında detaylı bilgi için bkz: (Demirel, 2007, ss. 257-263). Osmanlı hapishanelerinde kadın mahkûmlar için özellikle kadın gardiyanlar da bulunduruluyordu. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Babanınoğlu, 2020, ss. 183-191).

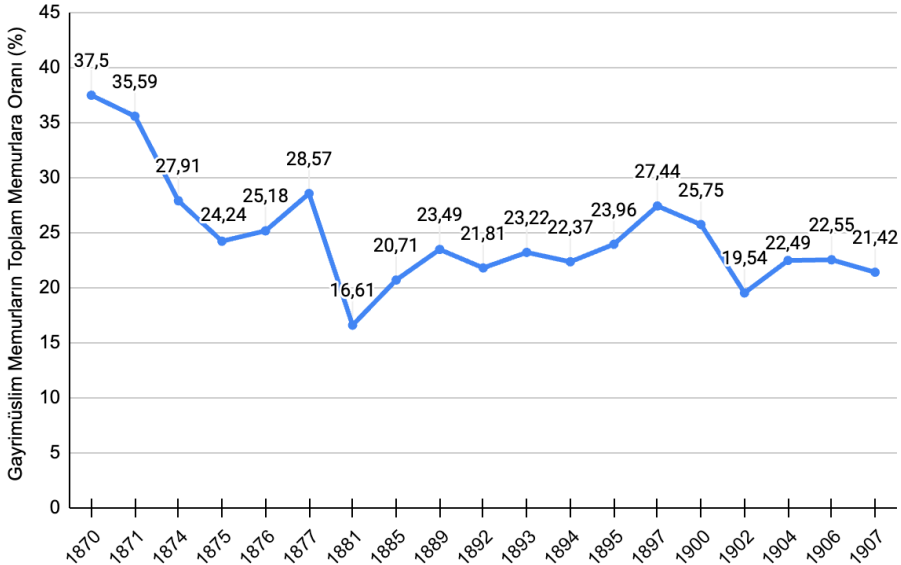
¹³ Selanik üzerine yapılmış en güncel ve önemli çalışmalardan birisi için bkz: (Çakılcı, 2023). Selanik'teki etnik kimlikler hakkında detaylı bilgi için bkz: (Ntislı, 2025; Özbozdağı, 2024, ss. 1159-1176; Çakılcı, 2017, ss. 26-38).

Selanik nüfus olarak zengin bir popülasyona sahip olmasına karşılık memuriyette durum tam tersini göstermektedir. Tekâüd kayıtlarını incelediğimiz memurların sadece %7,14'ünü Gayrimüslimler oluşturmaktadır. Memuriyet oranının bu derece düşük olması oldukça kafa karıştırıcıdır. Bu durum, şehirde yaşayan Gayrimüslimlerin, özellikle Yahudilerin ticarî faaliyetlerle ilgilenmelerinden (Gounaris, 1994, ss. 106-108) kaynaklı olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Fakat 1870-1907 yılları arasında Selanik Vilayet Salnâmeleri incelendiğinde durum bunun tam tersini göstermektedir.

Grafik 1'de 1870-1907 yılları arasında Selanik'te görev yapan Gayrimüslim memurların, toplam memurlar içerisindeki oranı izlenmektedir. Yüzdeler oranlarda yaşanan dalgalanmalar ile mevcut tarihler dikkatli bir şekilde incelendiğinde bazı siyasî gelişmelerle bağlantı kurmak oldukça mümkündür.

1870'lerde Selanik'teki Gayrimüslim memurların oranı %37,5 gibi yüksek bir seviyededir. Beş yıl gibi bir süre içerisinde bir düşüş yaşasa da 1877 yılında tekrar yükselerek %28,57 seviyesine çıkmıştır. Bu durum, Tanzimat ve Islahat Fermanlarında Osmanlı tebaası Gayrimüslimlerin haklarının genişletilmesinin bir sonucu olarak görülebilir. Selanik gibi önemli liman şehirlerinde ve kozmopolit vilayetlerde, Gayrimüslim tebaaya devlet kademesinde eskisine oranla daha fazla yer açıldığını ve bu kadrolarda bulunan kişilerin de daha önemli roller üstlendiğini söyleyebiliriz.

Grafik 1: Selanik'te Gayrimüslim Memurların Toplam Memur İçindeki Oranı (%)

Kaynak: H. 1287 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1288 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1291 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1292 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1293 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1294 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1299 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1303 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1307 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1310 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1311 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1312 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1313 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1315 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1318 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1320 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1322 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1324 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi; H. 1325 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi

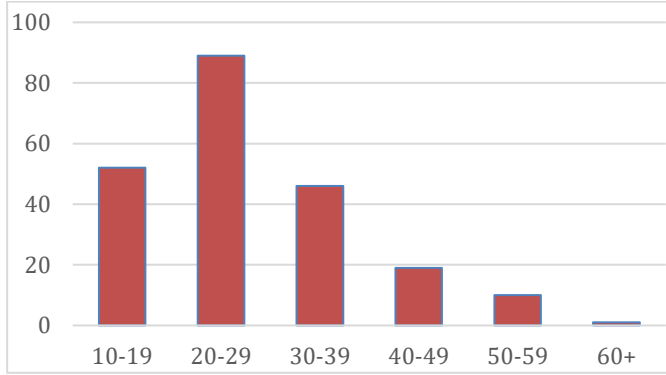
1877'den 1881 yılına kadar geçen süreçte büyük miktarda düşüş yaşanmış, özellikle 1881 yılında oran %16,61'e kadar gerilemiştir. Bu düşüşün büyük oranda 93 Harbi ile bağlantılı olması muhtemeldir. Çünkü o dönemde çok kısa bir süre içerisinde -Bulgar İsyanı, Hersek İsyanı gibi- Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki otoritesini sarsacak ayaklanmalar başlamış; 93 Harbi sonrasında ise Balkanlar'da yeni bir siyasal atmosfer etkili olmuş, Osmanlı'nın varlığı büyük oranda azalmıştır. Yaşanan bu demografik değişimler, Osmanlıcılık politikasını sorgulatmakla birlikte Devletin Gayrimüslimlere bakışını da etkilemiştir. Bu durum devlet işlerinde Müslümanların etkisinin artmasına yol açmıştır.

Gayrimüslim memur oranında 1881 yılı sonrasında 1900'lere kadar sürekli bir artış yaşanmıştır. 1870'lerdeki oranlara hiçbir zaman yükselmemişse de 1897 yılında, bu dönem için en yüksek yüzdelik dilime (%27,44) ulaşmıştır. Tarihlere dikkat edildiğinde, II. Abdülhamid'in uyguladığı denge politikalarının, merkezî otoriteyi güçlendirme çalışmalarının ve millet ayırmaksızın Osmanlı tebaasının refahını artıracak girişimlerde bulunduğu bir döneme denk gelmektedir.

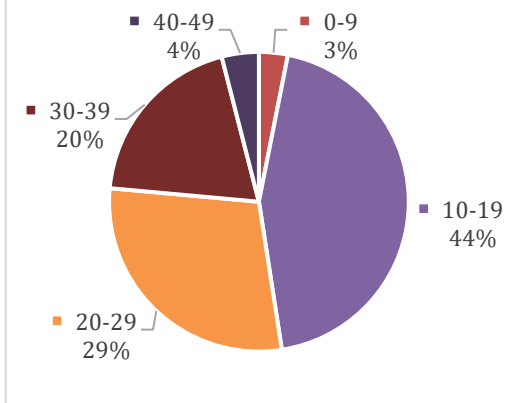
20. yüzyıl başında ise görece bir istikrar vardır. Selanik'teki Gayrimüslim memurların oranı %20'lerde seyretmesi, Gayrimüslimlerin hâlâ devlet katında önemli bir temsil oranına sahip olduklarını göstermektedir.

Grafik 2, Selanik'teki bürokratik kariyerin hangi yaş aralığında yoğunlaştığını göstermesi açısından önemlidir. Grafikteki en dikkat çekici unsur, nizamnâmelere memuriyete başlama yaşının 20 olarak belirlenmesine rağmen bunun pratikte karşılığının bulunmamasıdır. 10-19 yaş aralığını gösteren sütun, Selanik'te erken yaşta memuriyete girişin oldukça yaygın bir pratik olduğunu ortaya koymaktadır. Ulaşılabilen kayıtlar arasında Selanik'te en erken yaşta göreve başlayan kişi Ahmed Hamdi Efendi'dir. Hamdi Efendi, 11 yaşında girdiği memuriyet hayatını 21 yıl boyunca devam ettirmiş ve Meclis-i İdare Kâtib-i Sanisi olarak emekli olmuştur (BOA, ŞD., 950/19).

Memuriyete girişte en yüksek oranı 20-29 yaş aralığı oluşturmakla birlikte 30 yaş ve üzerinde bu oranın azaldığını görülmektedir. Özellikle 50 yaş ve üzerinde memuriyete başlayan kişi sayısı bir hayli sınırlıdır. Ancak Mehmed Ağuş Ağa gibi 60 yaşından sonra da memuriyete girip uzun yıllar çalışmış bir isim de mevcuttur.

Grafik 2: Selanik'te Memurların Memuriyete Başlama Yaşı Dağılımı

Grafiği genel olarak incelendiğinde, Selanik özelinde, Osmanlı Devleti'nde memuriyetin belirli bir yaş ve üzerindeki kişilerin çok fazla tercih edilmediğini, genellikle “genç” olarak tanımlanan yaş aralığının fazlalığı dikkat çekmektedir. Bunda çeşitli özellikler etkili olmakla birlikte erken yaşta memuriyete giren kişiler sayesinde hem fiziksel hem de zihinsel olarak daha dinç olmaları, sistemin daha düzenli ve uzun süre çalışmasını sağlayacaktır. Ancak oldukça geç yaşta memuriyete başlayıp, çoğu “genç” memurdan daha uzun süre görev yapan kişiler de olmuştur.

Grafik 3: Görev Sürelerinin Dağılımı (%)

Memurların çalışma yıllarını dikkatli bir şekilde incelendiğinde neredeyse yarıya yakını (%44) 10-19 yıl aralığında bir kıdeme sahiptir. Bu açıdan Selanik'te bulunan memurların aslında önemli bir kısmının orta düzeyde bir deneyime sahip kişilerden oluştuğunu göstermektedir. Bu kişiler belirli bir kuramsal sürece adapte olmuş, devletin kurumlarının belirli kademelerinde deneyim kazanmış ve kazanmaya devam etmişlerdir.

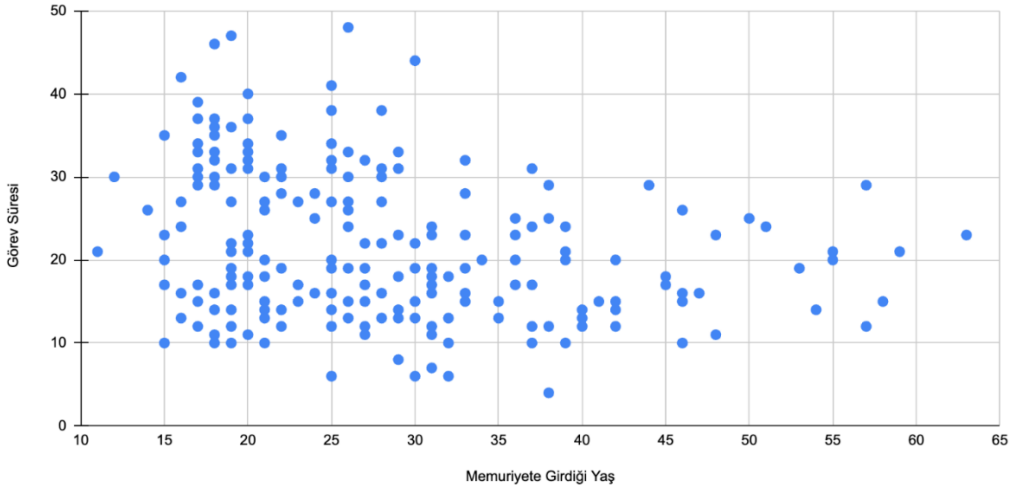
20 ilâ 39 yıl aralığında hizmet vermiş kişiler, toplam memurların %49'unu oluşturmaktadır. Bu oran, aslında Selanik'teki memurların önemli miktarının devlet terbiyesi almış, devletin kurumsal

işleyişine hâkim kişilerden oluştuğunu göstermektedir. 40 yıldan fazla görev yapan kişilerin sayısının nispeten az olması, Selanik'teki memurların deneyimli olmalarına karşılık genç bir yapıya sahip olduğuna da işaret etmektedir.

Kişilerin “memuriyete girdikleri yaş” ile toplam “çalıştıkları yıl” verileri incelendiğinde, istatistiksel olarak aralarında negatif bir ilişki olduğunu görülmektedir. Erken yaşta memuriyete giren kişiler büyük oranda uzun yıllar çalışma hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bunda genç yaşta göreve başlamaları ve sağlık açısından daha iyi bir konumda olmalarının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan ise ileri denilebilecek bir yaşta memuriyete başlayanlar, yaşlarının getirdiği bedensel yorgunluklardan dolayı doğal olarak daha kısa süre görev yapmışlardır. Fakat bunda da bazı istisnalar bulunabiliyor. 50'lerinin sonunda hatta 60'larında memuriyete girip uzun yıllar görev yapan insanlar da bulunmaktadır. Mehmet Ağuş Ağa bu insanlardan birisidir. 63 yaşında memuriyete başlamış, yaşı oldukça ileri olmasına rağmen Selanik Rüsûmatı'nın çeşitli birimlerinde görev yapmıştır. Meslek hayatının 23. yılında Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü Transit Muhafaza Memuru iken “mâlûliyet” nedeniyle emekliliğini istemiş, 83 yaşına gelmiş olan Ağuş Ağa, 11 Ağustos 1903 tarihinde emekli edilmiştir (BOA, ŞD., 1019/43).

Görev süreleri incelendiğinde 26 yaşında memuriyete başlamış olan Raşid Efendi, 48 yıllık görevle kayıtlardaki en uzun süreli memuriyet hayatına sahiptir (BOA, ŞD., 927/88). Kaç yaşında memuriyete başladığı kayıtlara geçmemiş olan Selanik Hapishane Müdürü Sami Efendi ise sadece iki ay görev yapmış ve hastalık sonucunda vefat etmiştir (BOA, ŞD., 1025/25). Bu elim durum, Selanik'te en kısa süre görev yapmış kişinin Sami Efendi olmasına neden olmuştur.

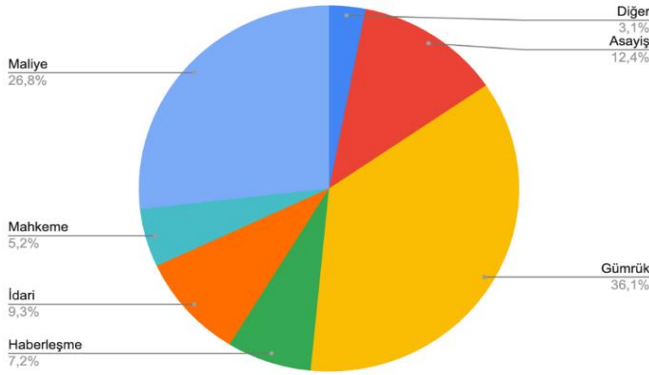
Grafik 4: Selanik'te Memurların Memuriyete Girdikleri Yaş ile Görev Süreleri Arasındaki Korelasyon

Tekâüd kayıtlarından memuriyetler hakkında elde edilen verileri yedi kategoride incelemek mümkündür. Bu kategoriler içerisinde en büyük oranı gümrük (%36,1) ve maliye (%26,8) grubu çalışanları oluşturmaktadır. Gümrük ve maliye grubunun bu derece yüksek orana sahip olmasının en büyük nedeni şehrin konumundan kaynaklanabilir. Selanik'in,

Balkanlardaki en önemli ve stratejik limanlarından ve ticaret merkezlerinden birisi olması, doğal olarak gümrük ve maliye memurlarına fazlasıyla ihtiyaç duyulacağı anlamına gelmektedir.

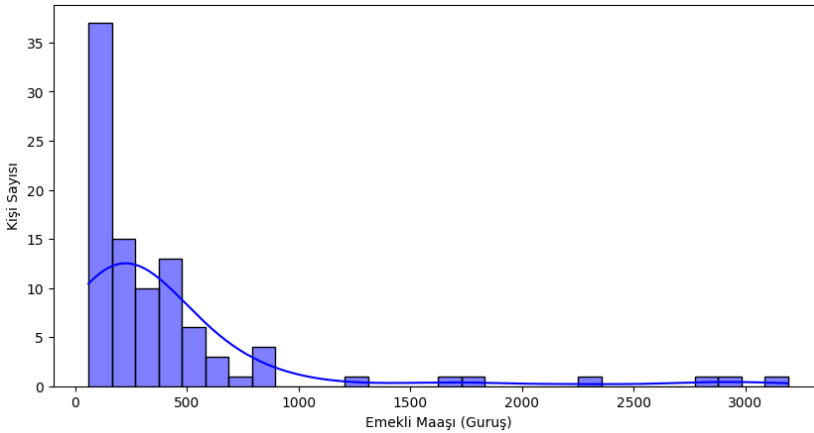
Grafik 5: Selanik'te Görev Yapan Memurların Hizmet Alanlarına Göre Dağılımı

Söz konusu meslek dağılımı incelendiğinde, gümrük ve maliye alanları yanı sıra asayiş kategorisinin de belirgin bir yoğunluk gösterdiği tespit edilmektedir. Tekâüd kayıtlarında ekonomi ve güvenlik alanlarının bu denli yüksek bir temsil oranına sahip olması, ilgili dönemde bu sektörlerde istihdam edilen memur sayısının fazlalığı ile doğrudan ilişkilidir.

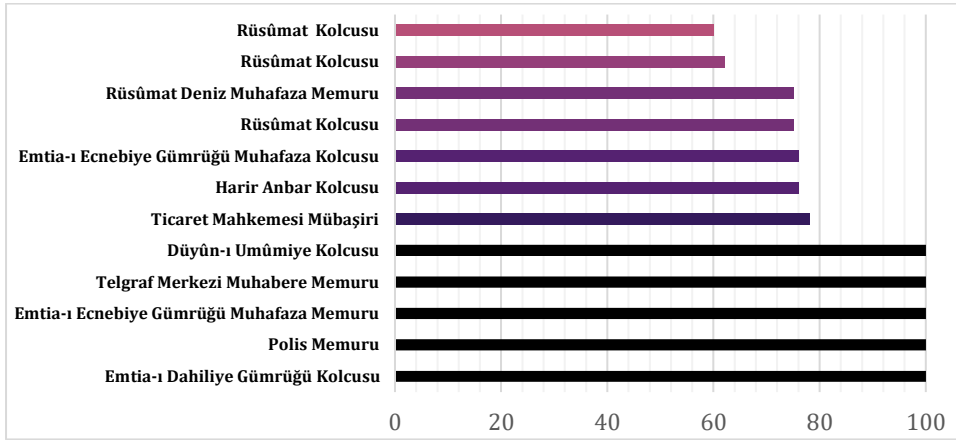
Emekliliğe başvuran kişilere, memuriyet süreleri karşılığında belirli miktarlarda tekâüd maaşı bağlanıyordu. 19. yüzyılın son çeyreğinde Selanik'te emekli olan kişilerin büyük çoğunluğu düşük maaş diliminde yoğunlaşmıştı. Bu yoğunlaşmanın nedeni tekâüd kayıtlarında bulunan kişilerin büyük çoğunluğunun kolcu, polis, muhafaza memuru gibi daha düşük dereceli memuriyetlerde bulunmalarından kaynaklanıyor.

Grafik 6: Selanik'teki Memurların Emekli Maaşı Dağılımı

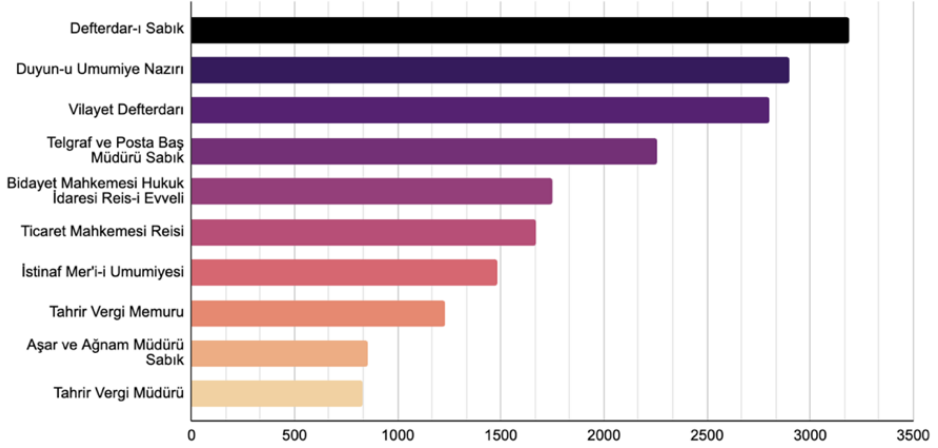

Memurlara bağlanan tekâüd maaşları dikkatli bir şekilde incelendiğinde polislerin neredeyse tamamının 100 kuruş maaş ile emekli edildiği görülmektedir. Rüsûmat kolcuları arasında ise çalıştıkları yıllardan dolayı bir maaş farkı bulunmaktadır. Fakat bu maaş farkı diğer memuriyetlerle aralarındaki fark kadar fazla değildi. Çalıştıkları yıllara bağlantılı olarak en fazla 50 kuruşa yakın bir maaş farkı oluşmuştur. Her iki durumda da rüsûmat kolcularının tamamı, Grafik 7'deki sol tarafta yoğunlaşan grup içerisinde yer almaktadır.

Grafik 7: 100 Kuruş ve Daha Altı Tekâüd Maaşı Alan Memuriyetler

Emekli maaşı dağılım grafiğinin sağ tarafında konumlanan az sayıda üst düzey memur, dikkate değer ölçüde yüksek tekâüd maaşları almıştır. Grafik 8'de verilen en yüksek emekli maaşı alan 10 memuriyet detaylı bir şekilde incelendiğinde, yalnızca iki müdürlük için verilen tekâüd miktarının, Grafik 7'de bulunan çok sayıda alt kademe memurun toplam emekli maaşlarına yakın bir seviyede olduğunu görülmektedir. Bu karşılaştırma, Osmanlı'nın memuriyet sistemi içerisinde maaş skalasının oldukça geniş bir yelpazeye yayıldığını ve memurlar arasındaki hiyerarşinin emekli maaşlarına da belirgin bir biçimde yansıtıldığını ortaya koymaktadır.

Grafik 8: En Yüksek Tekâüd Maaşı Alan 10 Memuriyet

Osmanlı Devleti'nde memuriyet hayatını sonlandıran kişilerin aileleriyle birlikte belirli bir ekonomik seviyede yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak amacıyla emekli maaşı bağlanıyordu. Fakat bu memurların vefat etmeleri halinde ailelerinin zor durumda kalmalarını engellemek amacıyla onlara da emekli maaşı bağlanmıştı. Bu maaşlar genellikle kişinin ölmeden önce aldığı tekâüd maaşına göre değişiklik göstermiş, aile bireyleri içerisinde kime ne kadar ve ne sebeple maaş bağlanacağı açık bir şekilde belirtilmiştir. Selanik'te görev yapan memurlar arasında yedi aileye bağlanan tekâüd maaşının, kişinin vefat etmeden önce aldığı maaşa göre değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu aileler arasında dört kişinin, almış olduğu maaşından daha fazlası vefatından sonra ailelerine tekâüd maaşı olarak bağlanmıştır. Bu kişiler arasından en büyük fark Muhasebe Kalemî kâtiplerinden Mehmed Tevfik Efendi'nin ailesinde yaşanmıştır. Mehmed Tevfik Efendi'ye emekli olduğunda bağlanan maaş 283 kuruştur. Fakat vefatı sonrasında aile bireylerine toplamda 664 kuruş emekli maaşı bağlanmıştır (BOA, ŞD., 1049/84). Ancak bunun tam tersi de yaşanmış, üç aileye bağlanan maaşlarda, tekâüde göre azalma olmuştur. Bu aileler içerisinde Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü Başkâtibi Nazmi Efendi'nin 333 kuruşluk tekâüd maaşı, vefatı sonrasında ailesine 161 kuruş olarak kalmıştır (BOA, ŞD., 1012/13).

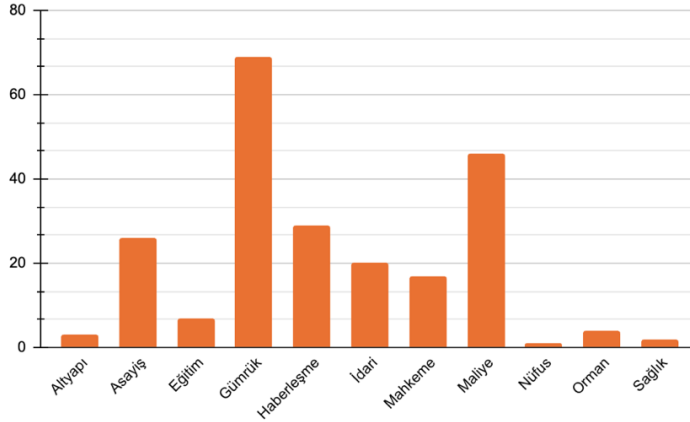
Tekâüd Defterleri'nde kaydı bulunan 47 memurun vefatına dair bilgiye ulaşılmaktadır. Vefat kayıtları, memurların ailevi durumlarına dair ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Bu veriler aracılığıyla, Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısının temelini oluşturan aile kavramının iç dinamiklerine nüfuz etmek mümkün olmuştur. Elde edilen bulgular, geleneksel olarak kamusal alanda sınırlı temsiliyeti bulunan kadının, hane reisinin vefatı durumunda daha

görünür hale geldiğini ve dilekçeler vasıtasıyla devlet daireleriyle etkileşime geçerek Osmanlı toplumsal yaşamına aktif biçimde dahil olduğunu göstermektedir.¹⁴

Vefat eden memurların eşi veya çocuklarının yazdığı resmî bir dilekçe ile ailenin hayattaki bütün üyelerine maaş bağlanıyordu. Tabii ki bu maaşın da belirli şartları bulunuyordu. Erkek çocuklar için genellikle 20 yaşına gelene kadar, eş ve kızlar için ise evlenene kadar maaş verilmeye devam ediliyordu. Mesela Selanik polis memurlarından İbrahim Naili Efendi'nin vefatı sonrasında validesi Fatma Hanım'a, zevcesi Rabia Hanım'a (BOA, ŞD., 925/74) ya da Selanik Nüfus İkinci Kâtibi İbrahim Edhem Efendi'nin zevcesi Adile Hanım'a, mahdumları Ahmed, Hasan Tahsin, Hüseyin Hasan ve Ali Rıza Efendilere (BOA, ŞD., 943/75) tekâüd maaşı bağlanmıştır.

Maaşın yetersiz kalması durumunda yeni bir arzuhal ile tekâüd maaşına zam yapılması isteniyordu. Selanik Vilayeti Emlak-ı Hümayun Müdürü ve Liman Komiseri olan Kırkor Paşalıyan'ın vefatı sonrasında ailesine bağlanan maaşın yetersiz kalması sebebiyle eşi Hosrofi Hanım'a Hazine-i Hassa'dan 300 kuruş ek maaş bağlanmıştır (BOA, ŞD., 1028/54; BOA, HH.İ..., 176/32). Bu zamlar her zaman maddi olmuyor, bazı zamanlarda ürün olarak da yapılabilirdi. Ferik İbrahim Paşa'nın durumu buna bir örnektir. İbrahim Paşa emekli maaşının yetmemesinden dolayı yaptığı başvuru sonucunda Tophane-i Amire müşirinin tezkiresi üzerine kendisine günde sekiz kıyye ekmek ve dört kıyye de et bağlanması uygun görülmüştür (Martal, 2008, s. 424).

Grafik 9: Ailelerine Maaş Bağlanan Memurların Meslek Dağılımları

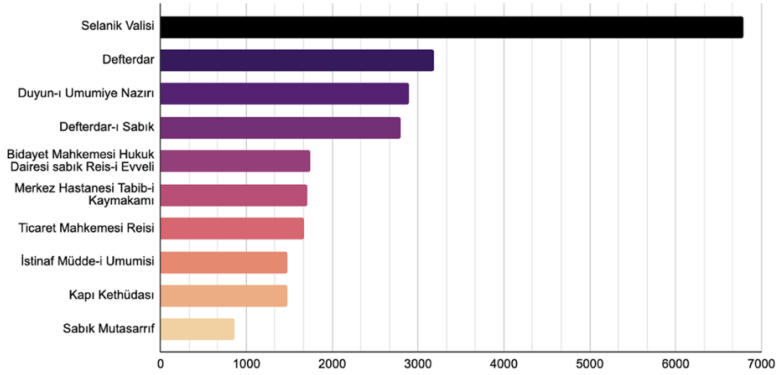

Ailelere bağlanan emekli maaşları kategorik dağılımı incelendiğinde, büyük bir kısmının gümrük ve maliye memurları ailelerine ait olduğu tespit edilmektedir. Bununla birlikte, söz konusu maaşların miktarları arasında dikkate değer bir eşitsizlik gözlemlenmektedir. Zira,

¹⁴ Bu duruma Vesile Hanım'ın mücadelesi örnek olarak gösterilebilir. Vesile Hanım, eşi Salih Efendi'nin vefatı sonrasında aldığı tekâüd maaşı bazı eski kesintiler gerekçe gösterilerek 971 kuruştan 755 kuruşa düşürülmüştür. Vesile Hanım bu duruma itiraz etse de kesintinin önüne geçememiştir (BOA, ŞD., 2909/40; BOA, DH.MKT., 17/14).

memurların yaklaşık üçte birine 100 kuruş ve altında emekli maaşı bağlanmışken, aynı dönemde, vefat eden Selanik Valisinin ailesine 6788 kuruş gibi oldukça yüksek bir tekâüd maaşı tahsis edilmiştir. Bu durum, Osmanlı memuriyet sistemindeki hiyerarşik yapılanmanın, vefat eden memurların ailelerine bağlanan maaşlara da belirgin bir şekilde yansımaları ortaya koymaktadır.

Grafik 10: Ailelerine En Fazla Tekâüd Maaşı Bağlanan Görevliler

Grafik 10’da bulunan veriler, Selanik’teki memur ailelerine tahsis edilen emekli maaşlarının en yüksek olduğu 10 meslek grubunu göstermektedir. Verilerden de anlaşılacağı üzere Selanik’te üst düzey memuriyetler arasında dahi belirgin bir maaş farkı bulunmaktadır. Zira, Selanik Valisinin ailesine 6788 kuruş gibi önemli bir tekâüd maaşı bağlanmışken, hemen ardından gelen defterdarın ailesine 3190 kuruş emekli maaşı tahsis edilmiştir. Sadece bu iki en yüksek kademe arasında dahi %50’yi aşan bir maaş farkı gözlemlenmektedir. Ayrıca, en yüksek maaş bağlanan meslekler sıralamasında 10. sırada yer alan sabık mutasarrıfın ailesine bağlanan maaş ile Selanik Valisinin ailesine ödenen maaş arasında neredeyse sekiz katlık bir fark bulunmaktadır. Bu bulgular, Osmanlı bürokrasisinde makam hiyerarşisinin maaş politikalarına doğrudan yansımaları ve özellikle en tepe noktada yer alan pozisyonların çok daha yüksek malî imkanlarla ödüllendirildiğini açıkça göstermektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti’nin Selanik özelinde, sivil bürokrasinin tekâüd sistemini ve bu sistemin toplumsal yansımalarını mercek altına almıştır. Elde edilen bulgular, II. Abdülhamid Dönemi’ndeki bürokratik düzenlemelerin, Pierson’un 1880-1914 yılları arasına tarihlendirdiği küresel “sosyal devletin doğuşu” (Pierson, 2006, pp. 110-114) süreciyle yapısal bir paralellik sergilediğini kanıtlamaktadır.¹⁵

¹⁵ Karpat’a göre II. Abdülhamid’in sosyal devlet anlayışı, Osmanlı Devleti’ndeki modernleşme ve etnik dönüşümün gerekliliğinin fark edilme ve Abdülhamid’in saltanatı süresince toplumsal yapıları ve yönetimi şekillendirmede İslam’ın

II. Abdülhamid, rasyonel bir modern devlet inşa etme çabası doğrultusunda, sosyal güvenlik uygulamalarını kurumsallaştırmış; devletin bireye karşı sorumluluğunu hukuki bir zemine oturtmuştur. Bu süreçte ihdas edilen tekâüd defterlerindeki 10.146 memur kaydı (Gökmen, 2022, s. 89), Osmanlı “modern siyasetinin belkemiği” (Özbek, 2002, s. 19) olan devletin kapsayıcı varlığını belgeler niteliktedir.

Selanik gibi kozmopolit bir merkezde dahi, incelenen tekâüd kayıtları içerisinde Gayrimüslim memur oranının düşüklüğü, araştırmanın en dikkat çekici sonuçlarından biridir. Salnâme verilerinde Gayrimüslim memur oranının %20 bandında seyretmesine rağmen tekâüd kayıtlarına bu oranın yansımaması; memurların emeklilik haklarını kazanmadan görev yerlerini değiştirmeleri veya ticarî dinamiklerin memuriyet tercihine etkisiyle açıklanabilir. Özellikle Selanik Yahudilerinin ticaret evleri, Selanik Ticaret Kulübü ve çeşitli bankalar aracılığıyla kurdukları güçlü ekonomik ağlar (Gounaris, 1994, ss. 106-108), bu kitlenin devlet memuriyeti yerine ticarî faaliyetleri tercih etmesine neden olmuştur. Bu durum, Selanik bürokrasisinin etnik ve dini dağılımının sadece devlet politikalarıyla değil, şehrin özgün sosyo-ekonomik kodlarıyla da şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Tekâüd beratlarından elde edilen veriler, Osmanlı memurunun sadece profesyonel kimliğine değil; yaşı, sağlık durumu, aile yapısı ve ekonomik standartları üzerinden “gündelik yaşamına” dair de özgün bir pencere açmaktadır. Mehmed Asım Efendi örneğinde somutlaşan meslekî seyir ve emeklilik sonrası yaşanan psikolojik/ekonomik dönüşümler, sistemin birey üzerindeki etkilerini göstermesi bakımından kritiktir. Ayrıca kayıtlarda geçen “bedenen başkasının yardımına muhtaç” veya “sekte-i dimâğıyye” gibi ifadeler, dönemin meslekî risklerini ve sağlık koşullarını belgelerken; bu durumdaki memurlara son maaşlarının yarısının bağlanması, devletin paternalist “koruyucu eli”nin bürokratik düzlemdeki somut tezahürüdür.

Bununla birlikte, Bayram Ağa örneğinde görüldüğü üzere, mâlûliyet durumlarında dahi emeklilik onay sürecinin iki yılı bulması, mevzuatın teorik hızı ile uygulama pratiği arasındaki bürokratik mesafeyi göstermektedir. Memur maaşlarının zamanla azalma eğilimi göstermesi ise imparatorluğun iç ve dış siyasî konjonktürünün memuriyet sistemi üzerindeki doğrudan etkisini kanıtlar niteliktedir.

Sonuç olarak; Selanik özelindeki bu araştırma, Osmanlı emeklilik sisteminin sadece bir malî işlem değil, toplumsal kontrol ve sosyal koruma odaklı modern bir yönetim stratejisi olduğunu saptamıştır. Selanik özelinde elde edilen bulgular, Osmanlı tekâüd sisteminin imparatorluk genelindeki işleyişini anlamak adına bir basamak teşkil etmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, Selanik örneğinde somutlaşan verilerin; Beyrut, Bağdat ve Manastır gibi farklı sosyo-ekonomik dinamiklere sahip eyalet merkezleriyle karşılaştırılması, Osmanlı tekâüd yapısının imparatorluk ölçeğindeki standartlarını ve yerel

rolünü vurgulamayı içeriyordu (Karpat, 2001, pp. 3-19). Fortna da benzer görüş içerisindedir; Osmanlı toplumunda yaşayan farklı etnik grupları tek bir sistem içerisine entegre etmeyi ve modernleşme ile İslamî değerler arasındaki dengeyi sağlamayı amaçlıyordu (Fortna, 2008, pp. 38-61).

sapmalarını ortaya çıkaracaktır. Bu tür karşılaştırmalı çalışmalar, sistemin rasyonelliğini test etmek adına elzemdir.

Geleneksel arşiv tarama yöntemlerinin, son yollarda daha da gelişme gösteren *digital humanities* çalışmalarıyla desteklenmesiyle tekâüd defterlerindeki devasa veri havuzunun Python, R veya GIS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) gibi araçlarla işlenmesi; memur hareketliliği, maaş hiyerarşileri ve hastalık dağılımları üzerine çok daha dinamik ve geniş ölçekli görselleştirmelerin yapılmasını mümkün kılacaktır.

Münferit çalışmaların ötesine geçilerek, Osmanlı sivil bürokrasisine dair dijital bir veri tabanı (database) ve ağ analizi (network analysis) oluşturulabilir. Bu sayede, memurların tayin ve emeklilik rotaları üzerinden Osmanlı idarî coğrafyasının dijital bir haritası çıkarılabilir. Bu tür bir “dijital ağ”, mikro tarih çalışmaları ile makro istatistiksel verileri birleştirerek Osmanlı toplumsal tarihine dair bütüncül bir perspektif sunacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı makale yazarı tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA),
Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Tekâüd Defterleri (A. {DVNSTEKAd...), 1; 2; 3; 4.
Sadaret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı (A. }MKT.MHM.), 402/3.
Ali Emîrî Abdülhamid I (AE.SABH.I.), 244/16283; 270/18134.
Babîali Evrak Odası Evrakı (BEO), 2344/175731; 3753/281456; 3802/285127; 3811/285765; 3985/298835; 4062/304585.
Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH.MKT.), 17/14; 1476/73; 1945/40.
Hazine-i Hassa İradeler (HH.İ...), 176/32.
İrade Harbiye (İ.HB.), 33/35; 53/7; 104/36; 116/11.
İrade Tekâüd Sandığı (İ.TKS.), 6/41.
İbnülemin Dahiliye (İE.DH.), 19/1773.
Maliye Masarifat Defterleri (ML.MSF.d...), 7125.
Şûrâ-yı Devlet Evrakı (ŞD.), 1001/43; 1005/58; 1010/69; 1012/13; 1013/64; 1014/78; 1016/16; 1016/27; 1016/54; 1018/65; 1019/43; 1020/39; 1020/68; 1023/5; 1023/8; 1024/64; 1024/89; 1025/25; 1025/4; 1025/60; 1026/29; 1026/29; 1027/72; 1028/54; 1028/69; 1028/95; 1029/29; 1029/38; 1030/45, leff. 5-8; 1031/38; 1032/12; 1032/33; 1032/46; 1035/30; 1037/38; 1037/66; 1037/72; 1038/25; 1038/99; 1041/111; 1041/65; 1044/25; 1044/46; 1045/10; 1045/23; 1045/40; 1046/39; 1046/49; 1047/55; 1047/76; 1049/24; 1049/75; 1049/84; 1050/68; 1052/92; 1054/83; 1055/14; 1056/35; 1057/75; 1059/45; 1059/57; 1060/65; 1061/11; 1061/70; 1063/21; 1063/52; 1065/90; 1067/52; 1068/16; 1068/23; 1072/21; 1072/59; 1076/45; 1076/61; 1079/26; 1081/54; 1083/18; 1085/46; 1086/60; 1087/4; 1087/7; 1088/37; 1090/24; 1090/55;

1095/44; 1096/99; 1097/107; 1099/103; 1099/9; 1643/123199; 2909/40; 858/15; 858/16; 859/10; 859/56; 861/12; 861/37; 862/10; 864/7; 868/21; 868/59; 871/55; 873/53; 873/70; 873/9; 874/53; 875/50; 876/19; 876/20; 879/67; 879/69; 881/27; 881/47; 882/24; 882/27; 882/61; 883/76; 889/11; 889/71; 890/77; 892/86; 893/7; 894/59; 895/43; 896/18; 896/57; 897/73; 898/51; 899/67; 902/10; 903/19; 904/48; 906/35; 906/9; 911/3; 912/31; 914/35; 915/15; 916/80; 917/43; 918/100; 918/107; 918/34; 918/90; 919/47; 922/38; 924/26; 924/68; 925/29; 925/74; 925/9; 926/20; 926/23; 926/26; 926/32; 926/59; 926/6; 926/61; 927/55; 927/73; 927/88; 928/49; 928/89; 930/3; 931/17; 932/2; 933/94; 936/2; 936/24; 937/67; 937/68; 938/38; 939/37; 939/46; 940/31; 940/85; 941/50; 942/5; 943/50; 943/55; 943/65; 943/75; 944/33; 946/57; 947/36; 947/72; 948/43; 950/1; 950/19; 950/23; 950/41; 956/2; 957/6; 957/8; 958/78; 964/17; 966/61; 969/33; 969/39; 969/49; 971/56; 972/29; 972/52; 974/21; 974/53; 974/87; 976/22; 977/43; 979/84; 980/12; 980/14; 980/57; 982/19; 982/40; 983/93; 986/43; 986/45; 987/80; 988/24; 990/34; 991/12; 991/56; 991/71; 992/62; 992/70; 994/14; 994/24; 995/12; 995/67; 997/19; 997/44; 998/22; 998/64; 999/3.

Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I..SL..), 219/21818.

Rumeli Müfettişliği Arzuhaller (TFR.I..ŞKT.), 43/4211.

Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB.), 452/5; 484/69.

2. Resmî Yayınlar

“Aşâr ve aġnâm emaneti memurlarının vezâîfi hakkında talimat”, *Düstûr*, I. Tertip, C. 4, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1299, ss. 755-773.

“Defterdâr ve bi'l-cümle mal memurlarının vezâîfine dair kaleme alınan talimat”, *Düstûr*, I. Tertip, C. 3, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1293, ss. 271-276.

“Hapishaneler gardiyanları için talimatdır”, *Düstûr*, I. Tertip, C. 3, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1293, ss. 220-222.

“Kanun-ı Esası”, *Düstûr*, I. Tertip, C. 4, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1299, ss. 4-20.

“Memurîn-i Mülkiye tekâüd kararâmânesinden istisna olunan rüsûmât kantarcılarıyla muhafaza kayıkçıların tekâüdlerine dair hususi talimat”, *Düstûr*, I. Tertip, C. 5, Ankara: Başvekâlet Matbaası, 1937, ss. 237-245.

“Memurîn-i Mülkiye Terakki ve Tekâüd Kararâmânesi”, *Düstûr*, I. Tertip, C. 4, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1299, ss. 773-789.

“Rüsûmât memurlarının tekâüd nizamnâmesi”, *Düstûr*, I. Tertip, C. 4, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1299, ss. 430-438.

“Telgraf memurlarının vezaif-i memuriyet ve derecat-ı hizmetlerine dair nizamnâme”, *Düstûr*, I. Tertip, C. 2, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1290, ss. 363-367.

“Telgraf memurlarının vezaifine dair nizamnâme”, *Düstûr*, I. Tertip, C. 2, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1290, ss. 363-367.

“Telgraf ve posta memurîn-i umûmiyesinin tekâüd nizamnâmesi”, *Düstûr*, I. Tertip, C. 3, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1293, ss. 554-561.

H. 1287 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 1. Defa.

H. 1288 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 2. Defa.

H. 1291 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 4. Defa.

H. 1292 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 5. Defa.

H. 1293 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 6. Defa.

H. 1294 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 7. Defa.

H. 1299 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 7. Defa.

H. 1303 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi.

H. 1307 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 10. Defa, Vilayet Matbaası.

H. 1310 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 11. Defa, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası.

H. 1311 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 12. Defa, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası.

H. 1312 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 13. Defa, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası.

H. 1313 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 14. Defa, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası.

H. 1315 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 15. Defa, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası.

H. 1318 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 16. Defa, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası.

H. 1320 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 17. Defa, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası.

H. 1322 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 18. Defa, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası.

H. 1324 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 19. Defa, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası.

H. 1325 Tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi, 20. Defa, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası.

3. Araştırma-İnceleme Eserleri

Babaninoğlu, Y. (2020). "Osmanlı Devleti'nde Kadın Gardiyanlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(70) (Nisan), 183-191.

Çakılcı, D. (2017). "Temettuat Kayıtlarına Göre Selanik Şehrinde Kimlikler", *III. Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Sempozyumu*, (Ed. Arda Arıkan), Antalya: 26-38.

Çakılcı, D. (2023). *Selânik Şehri, 1800-1860*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Dağ, M. (2024). "Dünyûn-ı Umûmîyye-i Osmaniye Varidat-ı Mahsusa İdaresi Memurin Nizamnamesi'nin Tatbikine Dair Bir İnceleme", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XXIV(49) (Güz/Autumn), 493-559.

Demirel, F. (2007). "Osmanlı Hapishanesinin Gardiyanları", *Hukuk ve Adalet*, 9, 257-263.

Doğan, N. (2013). *Osmanlı İlimiye Sınıfı'nın Emekliliği, İlimiye Tekaid Sandığı'nın Kuruluşu ve Faaliyetleri*, Yozgat: Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Dursun, H. (2013). *Osmanlı Coğrafyasında Yolculuk*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Fatih Sultan Mehmed (2003). *Kânûnâme-i Âl-i Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)*, (Haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul: Kitabevi.

Findley, C. V. (2014). *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Babîli, 1789-1922*, (Çev. Ercan Ertürk), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Fortna, B. C. (2008). "The reign of Abdülhamid II", *The Cambridge History of Turkey*, Vol: 4 (Turkey in the Modern World), (Ed. Reşat Kasaba), Cambridge: Cambridge University Press, 38-61.

Gounaris, B. C. (1994). "Selanik", *Doğu Akdeniz'de Liman Kenleri (1800-1914)*, (Ed. Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donalt Quataert), (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 106-108.

Gökmen, E. (2022). "Osmanlı Mülki Memurlarının Emekli Maaşları (1880-1912)", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, 20(32) (Bahar), 79-108.

İpşirli, M. (2011). "Tekait", *DİA*, C. 40, İstanbul: 340-341.

Kapıcı, H. Z. (2012). *Yetimlere Yönelik Bir Eğitim Kurumu Darülhayr-ı Âli*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Kapıcı, H. Z. (2019). *Darülhayr-ı Âli*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Karataş Özbayrak, İ. (2011). *II. Abdülhamid Döneminde Uygulanan Sosyal Yardım Politikaları (1876-1909)*, İstanbul: Libra Yayınevi.

Karpat, K. H. (2001). *The Politicization of Islam, Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the Late Ottoman State*, New York: Oxford University Press.

Keskinkılıç, E. (2002). "Duyun-ı Umumiye İdaresine Memur Olmak", *Amme İdaresi Dergisi*, 36(2) (Haziran), 67-75.

Kiel, M. (2009). "Selanik", *DİA*, C. 36, İstanbul: 355-356.

Kütükoğlu, M. S. (1991). *Lütfi Paşa Âsafnâmesi (Yeni Bir Metin Tesisi Denemesi)*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Manav, N. (2017). *Mülkiye Tekaid Sandığı Kuruluşu ve Faaliyetleri (1880-1890)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Manav, N. (2019). "Osmanlı Devleti'nde Kadınların Sosyal Güvenliği: Emekli Maaşları, Dul ve Yetim Aylıklarının Gelişimi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 42, 1-32.

Martal, A. (1999). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Emeklilik ve Buna İlişkin İlk Düzenlemeler", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler*, 3, III. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1691-1700.

Martal, A. (2008). "XIX. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Tekaidlik", *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular - Oluşum, Teşkilât ve İşlev-*, (Ed. Feridun M. Emecen), İstanbul: Kitabevi, 423-431.

Ntisli, M. (2025). *Osmanlı Yönetimi ve Rum Tebaa: Selanik Örneği (1876-1913)*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Özbek, N. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özbozdağlı, Ö. (2024). "II. Abdülhamid Döneminde Rusya Yahudilerinin Selanik'te İskânları", *XIX. Türk Tarih Kongresi*, III, II. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1159-1176.

- Özger, Y. (2011). *Osmanlı Ordusunda Emeklilik Sistemi ve Askerî Tekâüd Sandığı (1866-1923)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özger, Y. (2012). “Osmanlı'da Kadınların Memuriyette İstihdamı Meselesi ve Sicill-i Ahvâlde Kayıtlı Memurelerin Resmî Hâl Tercümelere”, *History Studies*, 4(1), 419-447.
- Özger, Y. (2024). “Osmanlı'da Kadınların Sosyal Güvenlik Hakları ve Emekliliği Meselesi”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12(40), 179-200.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3, İstanbul: MEB.
- Pierson, C. (2006). *Beyond the Welfare State?, The New Political Economy of Welfare*, Cambridge: Polity Press.